

APIE LIETUVIŲ IR VOKIEČIŲ SANTYKIUS TARPUKARYJE

Mano gimtojoje Žemaičių Naumiesčio parapijoje, išsidėsčiusioje prie Klaipėdos krašto sienos, nuo seno gyveno nemaža vokiečių. Vien mūsų artimais kaimynais buvo Krauzų, Frišmanų, Lėzlerių šeimos. Dar daugiau jų buvo įsikūrusių pačiame Žemaičių Naumiestyje. Čia jie turėjo pasistatę ar nusipirkę išvaizdžius namus, vertėsi amatais, supirkinėjo arklius, linus, sėmenis, paukščius, gabeno juos į Tilžę, Karaliaučių, kitus Vokietijos miestus ir, matyt, neprastai uždirbo. Kai kurie, nors gyveno miestely, ūkininkavo. Reikia pastebėti, jog ne visi vokiečiai buvo pasiturintys. Anaiptol, buvo tokių, kurie tevaldė vos kelis hektarus žemės, o šeimas turėjo gausias. Tačiau apskritai mano gimtajame krašte vokiečiai gyveno pastebimai geriau, negu lietuviai: jų sodybos buvo tvarkingesnės, gražesnės, gyvuliai produktyvesni, žemė, rūpestingai įdirbima, gerėliau tręšiama, davė gausesnį derlių. Vokiečių vienkiemiuose anksčiau pasirodė perkūnsargiai, iškilo radijo antenos.

Lietuvių ir vokiečių tarpusavio santykiai buvo normalūs, žmoniški. Nesu girdėjęs, jog kur nors nacionaliniu pagrindu būtų įvykęs kivirčas, muštynės, pyktasi ar kerštauta. Bėdai ištikus, vieni iš kitų skolinosi pinigų, talkino kuliant javus, jaunimas kartu linksminosi gegužinėse. Santykių tolerantiškumą liudija ir tai, jog vietos žmonės savo kaimynų vokiečių pavardes lietuvino, ir tie, berods, neprieštaravo. Antai kraštietį Frišmaną mano gimtojo Rimženčių kaimo ūkininkai šaukė Pryšmantu, Hugo Krebsą - Ūga Vėžiu. Beje, pastarojo sodyba - skardos stogu dengti erdvūs mūriniai tvartai, didžiulė daržinė, aliejiniais dažais išdažytas, tokiu pat skardiniu stogu gyvenamasis namas - ir dabar tebestebina naumiestiškius. Trečiajame bei ketvirtajame dešimtmečiuose tokie

statiniai Lietuvoje buvo didelė retenybė. Vokiečiai gerbti už teisingumą, siningumą, žodžio tesėjimą. Manau, kad jiems tiek ir pavydėta. Pavydėta gražesnių pastatų, dosnesnių dirvų, kultūringesnės aplinkos.

Tačiau būčiau neteisus, piešdamas viską rožinėmis spalvomis. Svokdami savo vietą, ekonominę galią, vokiečiai laikėsi izoliuotai, netgi išdidžiai. Nacionalinę savastį, išskirtinumą šie žmonės saugoti tikrai sugebėjo! Be išlygų galime tvirtinti: tarpukario metais vokiečiai nelietuvėjo. Kad šios tautybės vyriškis vestų lietuvaitei arba vokiečių mergina išteketų už lietuvio - retenybių retenybė. Šis reiškinys pirmiausia aiškintinas tuo, jog lietuviai buvo katalikai, o vokiečiai evangelikai liuteronai. Skirtingos religijos visada buvo didelė kliūtis šeimai kurti. Tačiau ir tais atvejais, kai, pavyzdžiui, liuteronų tikėjimo lietuviams ištekdavo už to paties tikėjimo vokiečių, gimę vaikai užrašomi dažniausiai buvo vokiečiais. Toks išskirtinumas negalėjo būti nepastebėtas, nepapeiktas. Tačiau ne tai buvo svarbiausia. Lietuviai neprastai žinojo nelinksma savo valstybės istoriją. Tas faktas, kad jai, nedidelei tautai, daugiau kaip 150 metų teko kariauti su vokiečių riteriais bei jų gausiais talkininkais, vokiečių įvaizdį darė problematišką. Praeitį lengvai neužmirštama, jos nuostatos tampa nacionalinės savimonės elementais, jos bruožais. Pavartykime lietuvių liaudies pasakų rinkinius - čia vaizduojami vokiečiai smuklininkai, malūnininkai, daktarai, prekijai nėra itin simpatiški žmonės. O poniškai pasirėdę, juodu "katiloku" užsidėję ponaičiai, besisiūlą sulošti kortomis ar ežerą užraukti, visada pristatyti kaip vokiečiai. Visiems žinoma ir apibendrinta rimuota pasakos frazė - "sriukas bukas vokiečias", žeidžianti patarlė-palyginimas "kvailas kaip vokiečias po pietų". Atseit, kol galva dar šviežia, iš ryto, su vokiečiu susikalbėsi, o po pietų jau beviltiškas dalykas... Manau, kad analogiškų posakių apie lietuvius turėjo ir vokiečiai.

Kokiomis aplinkybėmis ir kada vokiškai kalbą žmonės atvyko Lietuvon, istorijai jokia paslaptis. Šios tautos atstovų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje būta jau XIV-XV a., tačiau intensyviau keltis jie pradėjo XVIII a. pabaigoje, o ypač po 1812-1813 m. karo su

Prancūzija. Dažniausiai tai buvo zalcburgiečiai, iki tol užpildę didžiojo 1709-1711 m. maro epidemijos nusiaubtus Mažosios Lietuvos kaimus. Dabar dalis jų patraukė į Didžiąją Lietuvą. Kartu kėlėsi kolonistų iš ūkių išvaryti lietuvininkai, labiausiai tie, kurie po baudžiamos panaikinimo iš viso nebuvo gavę žemės. Infiltracijos būta intensyvios, nes XIX a. pirmoje pusėje vakarinėje Lietuvoje, Klaipėdos krašto paribiais, oficialiai įregistruota net keliolika evangelikų liuteronų parapijų. Ir pirmoji jų, 1800 m., Žemaičių Naumiesčio. Po poros metų - Kretingos, 1806 m. - Šilalės, apie 1816 - Raseinių, Garliavos, Sudargo, 1822 - Marijampolės, 1832 - Suvalkų Kalvarijos, 1836 - Vilkaviškio, 1842 - Gelgaudiškio. Į jas įsiliejo vietos lietuviai liuteronai, išlikę po brutalių katalikų dvasi-
ninkų, ypač jėzuitų ordino vienuolių, vykdytos kontrreformacijos.

1842 m. Žemaičių Naumiesčio evangelikų liuteronų parapijos žmonės išmūrijo savo bažnyčią. Josios statyba labai rūpinosi vietos dvarininkas lenkas Adam Rioniker, padėjęs statybinėmis medžiagomis, siuntęs talkininkauti savo baudžiauninkų. Pamaldos laikytos tiek vokiečių, tiek lietuvių kabomis. Prie bažnyčios veikė parapijos mokykla, kurios precentoriai daugiausia (beje, kaip ir kunigai) buvo vokiečiai. 1909 m. parapija padalinta į dvi - lietuvių ir vokiečių - bendruomenes. Pamaldos laikytos atskirai. Tokia tvarka išliko ir po Pirmojo pasaulinio karo.

1923 m. gyventojų surašymo duomenimis Lietuvoje, be Klaipėdos krašto, gyveno 28.671 vokiečiai (iš jų 14.080 vyrų bei 14.591 moteris). Be šių, dar 924 šios tautybės žmonės įrašyti kaip Vokietijos reicho piliečiai. Tirščiausiai vokiečių gyventa Vilkaviškio apskrityje, čia jie sudarė net 12,6 % visų šios apskrities gyventojų. Kitose vietovėse jų mažiau - Šakių apskrityje 4,3 %, Marijampolės 3,5, Tauragės 3,4, Raseinių 1,9 %. Nemaža vokiečių bendruomenė buvo dar Kaune, jos nariai sudarė 3,6 % laikinosios Lietuvos sostinės gyventojų. Tarpukario metais Lietuvos vokiečiai šaukdavo savo atskirą Sinodą, turėjo savo mokyklą, spaudą, kultūrinių organizacijų. Nenuostabu, kad vokiečių skaičius Lietuvoje didėjo: 1940 m. jų respublikoje buvo jau apie 36.000. Tačiau grįžkime prie Žemaičių Naumiesčio liuteronų parapijos reikalų.

Abiejų bendruomenių santykiai ėmė gesti apie 1934-1935 metus, į valdžią Vokietijoje atėjus Hitleriui. Vokiškoji Bažnyčios Taryba vis žvalgėsi į Berlyne esanti Oberkirchenratą, vadovavosi jo nurodymais. Kadangi pamaldos vokiečių kalba laikytos pirmiau, lietuvių paskiau, liežuvingesni nacionalsocialistai neiškęsdavo nepasišaipe: išeidami mes pagadiname bažnyčios orą, lietuviams toks ir tetinka...

Na, o po kelerių metų sudėtingi įvykiai užgriuvo tiek lietuvius, tiek vokiečius - prasidėjo karas. Dar po kurio laiko Žemaičių Naumiestį, kaip priešakinį atsparos punktą prie Klaipėdos krašto sienos, užplūdo raudonarmiečių batalionai. Visų nuostabai vokiečiai, numoję ranka į paliekamus namus, žemę, inventorių, skubėjo gauti repatriacijos Vokietijon dokumentus. Leidimus išvažiuoti išsirūpino ir daugelis grynų lietuvių, sugebėjusių įrodyti savo tikrus ar tariamus ryšius su šiuo kraštu. Iš esmės leista išvykti visiems evangelikų liuteronų tikėjimo asmenims. Tai buvo sunkaus pasirinkimo metas. Mano tėvai liko Lietuvoje, bet išvyko mamos brolis, keli tėvo giminaičiai. Tuo metu Kaune spausdintas vokiečių laikraštis "Deutsche Nachrichten für Litauen" rašė: "... Paskutini kartą vokiečių ūkininkas pakinko savo arklį, kalvis nusiima odinę priejuostę, darbininkas apleidžia pamiltą darbovietę - atėjo laikas atsisveikinti su gimtuoju kraštu. Jei mes tai darytumėm lengvabūdiškai, tai būtume neverti savo tėvų, kurie kadaise šiame krašte ieškojo naujos tėvynės... Ir galime su pasididžiovimu patvirtinti, kad kelis šimtmečius mes sąžiningai dirbome tiek mūsų tėviškės nevokiečių kilmės nariams, tik mūsų tautinės bendruomenės gerovei".

1941 m. vasarą prasidėjo masiniai žmonių trėmimai į Sibirą. Pakako vienos birželio 14 nakties, kaip galutinai pasikeitė Lietuvos žmonių galvosena. Anksčiau žiūrėję į vokiečius su nepasitikėjimu, mėgę iš jų pasišaiipyti, dabar į jį žvelgė su didžiausia viltimi. Vienintelis išsigelbėjimas, vienintelė išeitis - karas. Jeigu anksčiau kaimo bei miesto žmonės laikė jį galimu ar neišvengiamu, tai dabar jis tapo visų viltis, svajonė, būtinybė. Negirdėtas, neįsivaizduojamas anksčiau dalykas: jo troško, apie jį svajojo, meldėsi Dievui, kad šis

pasigailėtų ir greičiau atsiustų į mūsų žemę karą! Žmonės, realiai susidūrę su trėmimais, naktinėmis kratomis, areštais, savo akimis išvydę verkiančius vaikus, moteris, nebegalvojo apie karo žiaurumus, jo atnešamas nelaimės. Karas visiems tuo laiku atrodė iš visų esamų blogybių pati humaniškesniausia, pati švelniausia, pati geriausia. Ir jis prasidėjo...

1942 m. į Lietuvą pradėjo grįžti taip neseniai ją palikusieji vokiečiai. Grįžo pastebimai pakitę, valdingi, išdidūs ir be galo įtikėję į Hitlerį. Viena giminaitė net rankas sudėjusi tvirtino: Hitleris yra mūsų Dėvs. Pastebėjusi mamos nusistebėjimą, šokosi aiškinti, kaip jis visais rūpinasi, globoja atbėgėlius. Ir tikrai - pargrįžusiems vokiečiams Naumiesty buvo atidaryta atskira parduotuvė, keliskart daugiau ten buvo prekių, bet įeiti ten mes neturėjome teisės; vokiečiams mokėjo tikraisiais Reicho pinigais, kai mes už parduotus produktus gavome menkavertes ostmarkes.

Laikas nepastovus, likimas nenusipėjamas. 1944 m. rudenį nuo Šiaulių pusės nenumaldomai artėjo fronto kanonada. Vieną rytą išvydome raudonąją armiją. Išvargę, alkani, pikti jos kareiviai ėjo ir ėjo. Įsibrovę reikalavo samagono, landžiojo po spintą, atidarinėjo stalčius. Kiti pasiėmė pakinktus, išsivedė arklius.

Dar po kurio laiko pasirodė elgetaujančios vokietės, be galo sunykę, suvargę vaikai. Nė vienas jų neišėjo nesušelptas, nepavalgydintas. Viena trylikametė vokietaitė išbuvo ilgiau, padėjo mamai ravėti daržus, atnešdavo iš šulinio vandens, iš malkinės kuro, nuskusdavo bulvių. Po kurio laiko ji išėjo. Nepasakyčiau dabar, ar pati panorą grįžti savan kraštan, ar tėvai paragino. Tuo laiku parsirado ir vienas kitas repatrijantas, tik dabar visi save laikė gryniausiais lietuviais.

Lietuvių ir vokiečių santykiai ištaikė sunkius bandymus, negandas. Buvo geresnių ir blogesnių metų, bet neapykanta visgi neužliejo, neviršijo žmoniškumo, tolerancijos, savitarpio supratimo.

Tai leidžia su pasitikėjimu žvelgti į ateitį.